

A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében, 1849-től 1965-ig. Összeállította Kovács Máté. (Készítette az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének munkaközössége.) Budapest, Gondolat, 1970. 724 p. 19 t.

Sokáig, hét évig vártunk ennek a könyvnek a megjelenésére. Az államalapítástól 1849-ig terjedő időszaknak, vagyis a feudalizmus korának magyar könyv- és könyvtörténetét bemutató első rész ugyanis hét évvel ezelőtt, 1963-ban látott napvilágot. Azóta nélkülözhetetlen segédeszközzé, gyakran használt kézikönyvvé vált a magyar művelődéstörténet minden buvárának és barátjának, sokat forgatott tankönyvvé a könyvtárosképzésnek.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékének oktatói által összeállított újabb szöveggyűjtemény szerkezetileg és tartalmilag egyaránt az előző kötet folytatása. Akárcsak az, ez is egy lezárt – bár időben lényegesen rövidebb – történelmi kor, a kapitalizmus évtizedeit öleli fel. A korábbihoz hasonlóan a szerkesztők az írást, a könyvet és a könyvtárt a társadalmi élet szerves részeként fogják fel (ezt fejezi ki a cím), a politikai és ideológiai osztályharc fontos eszközének tekintik. A társadalmi-gazdasági alapok meghatározó voltát hangsúlyozzák (és a szemelvényekben bizonyítják), ez tükröződik a kötet korszakolásában is, amely szorosan követi a társadalomtörténeti periodizációt. Abból a tényből indultak ki, hogy a kor könyv- és könyvtári kultúrája polgári jellegű volt ugyan, de hatott még a múlt – a feudalizmus maradványai – és megjelent már a jövő – a szocialista törekvések – is. Így az-

tán a kötet lapjain a magyar könyv- és könyvtártörténet polgári szaka-sza nem egyszer s mindenkorra adottként, nem változatlan egységként jelenik meg, hanem mozgásában (keletkezésében, fejlődésében), a különböző társadalmi és politikai erők harcának eredőjeként. Ez a dialektikus szemlélet érvényesül a viszonyítás kérdésében is. A fejlődés vizsgálatánál ugyanis mindig kettős szempontot alkalmaznak. Egyrészt az elért szintet összehasonlítják a korábbi hazai állapotokkal; így általában fokozatos előrelépés tapasztalható. Másrészt összevetik a világszínvonalal; ekkor viszont a lemaradás, mégpedig a növekvő lemaradás ténye állapítható meg.

Tematikailag a kötet teljesnek mondható. Az egyes korszakok problémáit, sajátosságait összefoglaló bevezető tanulmányok (KOVÁCS Máté írásai, kivéve az elsőt, amelynek BABICZKY Béla a szerzője), a hozzájuk szorosan kapcsolódó, kisebb témakörök szerint csoportosított szemelvények, valamint a hasznos adatokat tartalmazó jegyzetek az írásbeli közlésmód egészével foglalkoznak. Egyaránt olvashatunk a társadalmi és művelődési viszonyokról, az olvasóközönség összetételének változásáról, a könyv- és lapkiadás, könyvkereskedelem, nyomdászat, papíripar, könyvművészet fejlődéséről, a bibliográfia nagy alkotásairól, a dokumentáció kialakulásáról, a könyvtárpolitika, a könyvtárosképzés és a könyvtárak történetéről stb. A függelékben pedig megtaláljuk a korra vonatkozó irodalom

(beleértve az egykoru irásokat is) bibliográfiáját. Ez FÜLÖP Géza és SZELLE Béla munkája, akik panaszkodva jelzik, hogy a terjedelmi kötöttségek miatt az összegyűjtött anyagnak alig egy negyedét tudták közölni. Az erős szelektálás nyomait érezzük ugyan az így is roppant gazdag és alapos bibliográfián, használhatóságát elsősorban mégsem ez nehezíti, hanem a már az első kötetnél is kifogásolt zsufolt, szemrontó tipografizálás. A szigoru terjedelmi korlátozás különben nem ártott a kötetnek, sőt hasznára is vált: a szűkre szabott keretek közé valóban csak a lényeges adatok, a jellemző, kellően reprezentáns dokumentumok fértek be; a kiválasztott szövegrészek így a kor valós problémáit, alapvető küzdelmeit illusztrálják, fogalmazzák meg. A lényegretörés, a fő fejlődési vonalak éles megrajzolása az erénye a bevezető tanulmányoknak is, amelyekből hű és a jelenlegi kutatás szintjén pontos képet kapunk a kapitalizmus korának magyar könyv- és könyvtári kultúrájáról.

Természetesen ez a kép korántsem teljes, még sok a homályos folt, amelynek eltüntetése a jövő kutatóinak, kutatásainak lesz feladata. Rengeteg tennivaló volna. A bibliográfiából is kiderül, hogy a könyv- és könyvtártörténet sokáig mostohán kezelt művelődéstörténetírásunk egyik elhanyagolt területe. Igaz, sok-sok rész tanulmány született, de nagyon kevés a szintetizáló igényű, társadalomtörténeti megközelítésű mű, s bizony még az adatfeltárás szintjén is nagyot kellene elő-re lépni. Nincs könyv- és könyvtártörténeti szintézisünk (ezt

csak részben pótolhatja a szóbanforgó szöveggyűjtemény és előzménye); mindmáig keveset tudunk a polgári korszak olvasóiról; hiányoznak a sajtómonográfiák; feltárássra vár a két világháború közötti kiadástörténet; megérdemelne egy nagyobb lélegzetű tanulmányt az agrárszocialista olvasókörök története; e kötetben sem esik szó az 1918-as polgári demokratikus forradalom törekvéseiről, ritkán hallani színvonalas helytörténeti kutatásokról. Ime, találmokra is mennyi téma. Jórésztük olyan, amelyek kidolgozása társadalom- és gazdaságtörténeti szempontból is fontos adalékokkal szolgálna, politika- és ideológiatörténeti szempontból pedig egyenesen követelmény lenne.

Ezekhez a kutatásokhoz kitűnő kiindulási alapot nyújthat a Könyvtártudományi Tanszék kiadványa, amely tan- könyvként, bibliográfiai segédletként, forrásgyűjteményként stb. egyaránt hűzágpótló mű, marxista művelődéstörténetírásunk jelentős, értékes ter- méke. Érdeklődéssel várjuk a folyta- tását, amely az 1945 utáni, azaz a szocialista könyv- és könyvtári kul- tura fejlődését mutatja majd be. Reméljük, erre a kötetre nem kell újabb hét évig várnunk.

BÉNYEI Miklós

A Könyvtári Figyelőben (1970. 1.sz. 106-107.p.) már beszámoltunk a "Lenin i bibliotecsnoe delo" (Lenin és a könyvtárügy) című gyűjtemény megjelenéséről. Ez adta a lehetőséget és az ösztönzést arra, hogy magyarul is napvilágot lásson egy hasonló átfogó dokumentumgyűjtemény. Sajnálatos, hogy a magyar kiadvány már nem készülhetett el a Lenin-jubileum évében – anyaga azonban a jubilaris megemlékezések aktualitásától független, maradandó érték.

Lenin cikkei, levelei, intézkedései világosan érzékeltetik életének és tevékenységének páratlanul szoros és sokoldalú kapcsolatát a könyvtári munkával, a könyvtárüggyel. Tudományos munkáit mindig a teljességre törekvő adatgyűjtés alapján írta, ezért fiatal korától kezdve börtönben ülve vagy szibériai száműzetésében is mindenképpen igyekezett lehetőséget találni arra, hogy bőségesen juthasson könyvtári könyvekhez. Emigránséletének mind-egyik állomásán legelső gondjai közé tartozott, hogy megfelelő könyvtárat, benne kutatásaihoz anyagot és nyugodt munkahelyet találjon – sőt olykor egyenesen eszerint választotta meg tartózkodási helyét. A pártmunkával kapcsolatos rövid utazásait is felhasználta arra, hogy egy-egy jelentős könyvtárral, a benne található speciális anyaggal megismerkedjék. Így talán bárki másnál jobban megismerte Európa nagy könyvtárait, s nemcsak állományukról alkotott képet, hanem szolgáltatásaik színvonaláról, munkájuk módszereiről is.

Miután könyvtári "törzsvendégként" ilyen gazdag tapasztalatokat szerzett, politikusként nemcsak átfogó művelődéspolitikai elképzeléseiben biztosított előkelő helyet a könyvtárnak, hanem a könyvtári munkaszervezési kérdések szakértőjeként mutathatott utat arra is, hogyan tölthetik be valóban a fiatal szocialista állam könyvtárai a nekik szánt szerepet. Szivügye maradt a könyvtár akkor is, amikor a szovjet állam vezetésének ezerféle feladatát kellett ellátnia; a leginszesebb időkben is gondja volt arra, hogy az állam egyrészt – jelentős áldozatok árán is – megszerezze a lényeges külföldi szakirodalmat, másrészt pedig biztosítsa a meglévő irodalom használatának, a könyvtárak működésének feltételeit.

A magyar kiadó eleve lemondott arról, hogy a szovjet kiadvány teljes anyagát az olvasó kezébe adja, tehát a kutatások jelen állásához képest hozzávetőleg teljes forrásgyűjteményt nyújtson. Az eredeti terjedelem felét alig meghaladó kötetbe azonban a téma szempontjából valóban legjellemzőbb Lenin-dokumentumokat igyekezett összeválogatni – elhagyva elsősorban az (amúgy is közismert) általánosabb művelődéspolitikai írásokat, valamint az inkább csak az életrajzi teljességhez tartozó, tartalmilag kevésbé jelentős dokumentumokat. Így az eredeti gyűjteménnyel nagyjából egyenértékű, átfogó, differenciált és plasztikus képet ad ez a kis kötet.

Szerkezete az orosz kiadványét tükrözi. Három fő része: Lenin a könyvtárügyről (11-123.p.), Lenin kritikai és bibliográfiai írásaiból (127-155.p.), A könyvtár és a bibliográfia Lenin életében (159-190.p.). A függelékben szerepelnek a Lenin által aláírt rendeletek és dokumentumok (193-205.p.) és a kortársak emlékezései (209-234.p.). Kimaradtak a magyar kiadásból a Lenin utasítására szerkesztett könyvtári vonatkozású iratok; az anyag használhatósága szempontjából viszont örvendetes többletet jelent az eredetihez képest a névmutató.

(A megyei könyvtárak egyre gyakrabban hallatnak magukról önálló kiadványokkal is. Sajnos, nem vállalkozhatunk arra, hogy lapunkban rendszeresen ismertessük ezeket az évkönyveket, bibliográfiákat, repertóriumokat és más műfajú köteteket. Az, hogy most kivételt teszünk, több okkal is magyarázható. Egyrészt azzal, hogy a szombathelyi évkönyv kiemelkedően jó teljesítmény, valóban gazdagodása a magyar könyvtárügyi szakirodalomnak. Másrészt: ezzel a recenzióval az adott kötetten és az adott könyvtáron túlmenően a magyar könyvtárak kiadványi tevékenységének egészére is szeretnénk felhívni a figyelmet. - A szerk.)

-.-.-.-

Elöljáróban le kell szögeznünk, hogy a szombathelyi megyei könyvtár évkönyve kiemelkedik a hasonló jellegű könyvtári kiadványok közül, amelyekben többnyire napi gondjaikat fogalmazzák meg gyakorló könyvtárosok - több-kevesebb szakmai és irodalmi felkészültséggel. A kötet GERECS László által megfogalmazott célkitűzése általános, de nem kevés: számvetést készíteni Vas megye könyvtárügyének 150 éves történetéről. Ennél azonban még többet is nyújt. Tanulmányai - természetüknél fogva - sok helyi jellegű információtartalmat hordoznak, de lényeges, általánosítható gondolatitöltéssel is bírnak. Így nemcsak egy megye könyvtárügyének fejlődését tükrözik, hanem (történelmi-társadalmi aspektusban) az egész Magyarország könyvtárügyére vonatkozó utalásokat, szentenciákat, javallatokat adnak. Csak igen jó szakmai, tudományos felkészültségű szerzőgárda volt képes erre a teljesítményre.

Az évkönyvben megjelent írásokat - ottani elhelyezésüktől függetlenül - két csoportra bonthatjuk. A tartalmilag is, de általános érvényességében is lényegesebb részt a következő írások alkotják: "Olvasókörök és népkönyvtárak Vas megyében", "Vas megye könyvtárügyének 24 éve. 1945-1969.", "A szombathelyi járás községi könyvtárainak fejlődése", "Településstruktúra és könyvtárhálózat". Bár a kötetben nem ebben a sorrendben állnak, mi szívéünk szerint így helyeztük volna el őket, hogy a mondánivaló ivét, az 1800-as évektől 2000-ig terjedő fejlődés-

részről ne törjük meg. E tanulmányok ugyanis egy, összefüggő kérdés-komplexumot tárgyalnak, amelyet az első írás így fogalmaz meg: arra próbál vállalkozni, hogy az eddigi fejlődést érzékeltesse, a teljesség igénye nélkül bepillantást nyújtson a megye könyvtári állapotának változásába, és tájékoztatást adjon a jövőre vonatkozó elképzelésekről. A többi, kisebb lélegzetű írás inkább gyakorlati kérdéseket, részproblémákat tárgyal, mintegy a megyei könyvtárban folyó munka bemutatása céljából készült. - Vegyük szemügyre előbb az első csoportba sorolt tanulmányokat.

KUNTÁR Gyula "Olvasókörök és népkönyvtárak Vas megyében" című történelmi szemléletű tanulmánya Vas megyén keresztül az egész ország közművelődési könyvtárügyének egyik fehér foltját tárja fel (példák, idézetek, táblázatok sokaságával nyomatékosítva). Az olvasókörök megalakulásáról, működéséről igen keveset tud a magyar szakirodalom, pedig ezek a mai közművelődés bölcsői voltak, sok pozitív jellemvonással - mondja a szerző. A teljesség igényével közli a múlt századi olvasókörök jegyzékét, továbbá az 1930-as évek helyzetképét, táblázatokkal. Közli az olvasókörök alapszabályainak lényeges részeit (mintaként a sárvarit egészében), s a fennmaradt dokumentumok alapján elemzi működésüket. Tanulmánya második, rövidebb és vázlatosabb részében a népkönyvtári mozgalom kezdeti időszakát tárja fel.

TAKÁCS Miklós az 1945-től végbement fejlődést vázolja 1969-ig. A "vázlat" szó itt helyénvaló; a problémákat, kérdéscsoportokat inkább csak érinti, nem hatol minden esetben mélyükre. Az előzményekre utalva kijelenti, hogy a

felszabadulásig elért fejlődés személyek, kisebb csoportok áldozatos munkájából fakadt, néha egyenesen a hivatalos könyvtárpolitika ellenére. A továbbiakban azt vizsgálja, hogy milyen eredményeket sikerült elérni akkor, amikor már állami irányítással, központi módszertani segítséggel lehetett dolgozni (a közművelődési hálózat létrehozásakor már volt mire támaszkodni, hiszen 166 községben volt könyvtári jellegű képződés). Szól a hálózat 1956 utáni megerősítéséről, a tagkönyvtárak munkájáról, a szakszervezeti hálózat bekapcsolódásáról is. Az utolsó 10 év munkáját behatóbban tárgyalja, találóan elemzi pl. az olvasószám csökkenésének a kérdését.

"A szombathelyi járás községi könyvtárainak fejlődése" című tanulmány tulajdonképpen a Takács által felvetett kérdésekre válaszol. PETHŐ Gyula dolgozata két részre oszlik. Itt most elhanyagoljuk a hálózat megszervezésével foglalkozót, s a másikat emeljük ki, amely a jelenlegi könyvtári viszonyokra ható gazdasági-egyszociális-társadalmi impulzusokat vizsgálja, s azt, hogy mindezek miként készült fel a hálózat. (Termelőszövetkezet, munkaerővándorlás, üzemi dolgozók a faluban, nyugdíjasok stb.) Érdekes utalás, hogy Vas megyében csak a viszonylag nagyobb községek könyvtárait adták tanácsai kezelésbe - kár, hogy nem történt meg a hatáselemzés. Birálja a szerző a klubkönyvtár-mozgalmat, amely lassította a fejlődés ütemét. Egy érdekes kísérletről is beszámol (bár elég szűkszavuan, a hatást nem ismeretve): a termelőszövetkezetekben felállított kézikönyvtárakról. A tanulmány olvasása során láthatóvá válik a jövő községi könyvtárhálózatának fejlődésvonala, amelylyel bővebben a következő publikáció foglalkozik.

TÓTH Gyula "Települési struktúra és könyvtárhálózat" című írása táblázatok, mutatók segítségével jelzi ezt a fejlődésvonalat - figyelembe véve a közigazgatási változásokat, a településkörzetek és a falvak termelési körzetesítését. Nem tűnik nagyképűnek a cím alatti meghatározás: "Vas megye tanácsai könyvtárhálózata a század utolsó évtizedeiben". Precízen meghatározza és fontosságuk szerint rangsorolja a ten-

nivalókat, számba veszi a lehetőségeket is. A településstruktúra változásaiból indul ki, jelezve a már jelenleg is hátrahúzó nagyfokú elaprózottságot. (1000 lakosra jut egy 1550 kötetes könyvtár!) Tisztában van a tárgyi feltételekkel, az állományellátottsággal is. Megtervezi a könyvtári ellátási hálózatot, olyan rendszerként fogva fel, amelyben a központi mag a társadalmi, gazdasági, politikai követelményeknek megfelelő nagykönyvtár, tagjai pedig a működési székhely lakosságától függő nagyságu tömegkönyvtárak. A közigazgatási átszervezéssel kapcsolatban megemlíti, hogy arra kell törekedni: azok a tanácsok lássák el a könyvtárakat, amelyek területére az illető könyvtár funkciója kiterjed. Hangsúlyozza, hogy írása nem terv, inkább elvi irányítást szolgáló alap-tanulmány. Lényegbe vágóak a módszertani-szakfelügyeleti munka átszervezésére vonatkozó gondolatai is.

Remélhetőleg ebből a vázlatos áttekintésből is kiderül, miért beszélünk töretlen gondolati ivelésről a dolgozatok együttesével kapcsolatban. Hozzá kell még tennünk, hogy mindegyik írás a témában való jártasságot és elmélyülést tükröz, bár színvonaluk érthetően nem egyöntetű.

Gyakorlati hasznukat tekintve legalább ennyire fontosak az általunk a második részbe sorolt dolgozatok is, amelyek a könyvtári munka egyes részterületein folyó tevékenységet elemzik. Többet adnak a szokványos könyvtári kiadványok hasonló igénynyel fellépő publikációinál; ami azokban csak lehetőség, ezekben valósággá válik.

Legyen szabad itt elsősorban PUSKÁS Sándorné tanulmánnyal felérő jelentésére utalnunk ("A gyermek könyvtári ellátása"), amelyben a szerző precízen és egyben mérsékelten nyúl egy teljesen elhanyagolt területhez: az iskolai könyvtárak ellátottságához, fejlődéséhez. Példákkal bizonyítja, hogy addig komolyan nem lehet szó ejteni iskolai hálózatról, amíg a bázis-iskolák legalább 15-20 000 Ft évi könyveszerzési kerettel nem rendelkeznek. A felnőtt olvasószolgálati munkáról irt beszámoló is (RÓZSA Béla munkája) mindenütt hasznosítható információkat hoz. (Zavaró a cikk első oldalainak szakmai zsargonja; a szerző gondolataival, következtetéseivel igazolja jó

felkészültségét, semmi szüksége sincs ilyen jellegű "bizonyításra".)

DALMI Károlyné a f é n y k é p t á r felépítéséről, szerepéről, feldolgozó munkájáról közöl hasznos adatokat. Érdekes munka KRAJEVSZKY Gizelláé is, aki a Megyei Könyvtár g y ű j t e - m é n y é n e k kialakításáról ír. Gyakorlatban nagyszerűen hasznosítható a feltáró munkáról szóló rész. Utoljára, de nem utolsósorban hívnánk fel a figyelmet BÁNÓ Zsuzsa nagyon szép és hasznos összeállítására: "Vas megye könyvtárügye 1945-1969. R e p e r t ó r i u m és bibliográfia." Éves felosztásban közli a megye könyvtári életével kapcsolatos publikációkat, s ezt a repertorium-részt név- és tárgymutatóval, valamint földrajzi mutató-

val egészíti ki. A bibliográfia-rész a megye önálló kiadványait, valamint időszak kiadványait tárja fel, kiadói mutatóval.

Ennyit külön-külön a kötetben foglaltakról. Azt hangsúlyoztuk már, hogy az évkönyv egésze milyen hatást kelt. Fájó meglepetéssel olvastuk viszont a kolofonból, hogy mindössze 600 példányban jelent meg. Meggyőződésünk, hogy legalább járási szintig minden könyvtárban meg kell lennie.

ESZTERHÁS Zs. Ferenc

x kulföldi hírek x kulföldi hírek x kulföldi hírek x

ELRETTENTŐ PÉLDAKÉNT hivatkozik a könyvtári munkára egy londoni gyorsíróiskola plakátja; egy fiatal lány lelkesedik rajta arról, mennyivel jobb neki, hogy gyorsírótanfolyamot végzett, mint ha "könyvtárosként dolgozna heti 14 fontért az öreg könyvek temetőjében". A Library Association hivatalosan tiltakozott a sértő beállítás ellen - megjegyezve többek között, hogy a könyvtáros heti fizetése 20 fontnál kezdődik, 14 fontot csak kezdő könyvtárosgyakornok vagy képesítés nélküli segéderő kaphat. (Liaison, 1971. febr.)

ASZTROLÓGIAI "felmérés" eredményeit közli a könyvtár személyzetéről egy kaliforniai egyetemi könyvtár házi ujsága. Teljes komolysággal ismerteti a különböző horoszkóptípusok könyvtárosi érényeit és gyöngeit, s megállapítja, hogy a kívánatos "asztrológiai harmonia" érdekében egyelőre kizárólag a Bika és a Skorpió jegyében született munkatársakat kellene alkalmazni. (Library Journal, 1970. okt. 1.)

VAKOKNAK OLVASÓKÉSZÜLÉKET szerkesztettek a Stanford Egyetemen. Az olvasó jobb kezével vezeti a sorokon a 144 fototranzisztorral működő olvasófejet, amely a könyv lapjairól visszaverődő fényt a bal kéz ujjával tapintható rezgésekké alakítja. Csaknem mindenféle nyomtatott szöveget percenként 60 szónyi sebességgel lehet olvasni a készülékkel, amelynek sorozatgyártása is rövidesen megindul. (Dokumentation, Fachbibliothek, Werksbücherei, 1970/71. 2.sz.)

KÖNYVTÁROSI RANGOK RENDSZERÉT VEZETIK BE az NDK-ban: 5 évi működés után főkönyvtárosi, 10 évi után könyvtári tanácsosi vagy főtanácsosi címet kaphatnak a kiválóan dolgozó könyvtárosok. (Bibliothekar, 1971. 2.sz.)